

Književnost.

Problemi malega naroda. Spisal Abditus. V Ljubljani 1918. (I. zvezek »Knjižnice socijalnih in političnih spisov«, ki jo izdaja »Slovenska socijalna matica«.)

»Narodi morajo sami izdelati magno charto svoje svobode, oprto na njihove lastne ideje, na njih zgodovino, tradicije in stremjenja glede bodočnosti.« (Balfour v angleškem parlamentu v juliju 1917. Citat na str. 30.)

Ne mislim pisati kritike; kritiko, iz katere bi se bralec in pisatelj kaj naučila, bi zamogel napisati le tisti, ki je na polju, s katerega je vzeta tvarina, strokovnjak. In to jaz nisem, čeprav se s problemi, ki jih obdelava knjižica, ne pečam danes prvokrat. Zdi se mi pa potrebno, opozoriti naše izobražence na to delo, ki je izredno aktuelno. Saj smo prišli sedaj v položaj, da si moramo izdelati svojo magno charto.

Pisatelj pravi o svojem delu sledeče: »Ko zaključujem svoje premišljevanje o naših narodnih problemih, se zavedam, da jih nisem obdelal izčrpno: komaj dotaknil sem se jih. Pokazal sem zgolj na vzroke naše dosedanje onemoglosti, na naloge, ki nam jih je v rešitev naložila usoda.« To, kar je pisatelj nameraval, je tudi dosegel. Opozoril nas je na množico naših gospodarskih in kulturnih vprašanj, glede katerih si bo moral biti vsakdo na jasnem, kdor se bo zanimal za življenje v Jugoslaviji.

Prvi dobiček, ki ga bo povprečni bralec imel od knjige, je ta, da ga pisatelj uvede v nov način mišljenja: v gospodarsko mišljenje; pisatelj ga opozori na vse načine, kako si služijo ljudje kruh in v kakih smereh se razvija moderno gospodarsko življenje, zakaj propada mala obrt, zakaj bogate veliki narodi.

Kako je stroj izpodrinil delavca, kažejo številni primeri. »Kar je na priliko izdelal en tkalec v enem letu ob štirinajsturnem delavniku, to izvrši danes en delavec s pomočjo stroja ob deseturnem delavniku v treh dneh. Poleg tega so strojni izdelki vsaj navidezno lepši; ker so tudi cenejši, so z lahkoto trgovsko dejali ob veljavo nekdanje ročne izdelke vaških in trških obrtnikov.« (Str. 8.) »V avstrijskih tobačnih tovarnah se je leta 1900. izdelalo 3.101.120.900 cigaret. Za to delo je bilo potreba 8401 oseba. Med tem so se obrati tehnično izpopolnili, nov stroj je bil uveden v delavnice. Učinek novega stroja je bil presenetljiv: število delavcev se je znižalo, število izdelkov pa zvišalo. V letu 1908. se je izdelalo že 5.238.097.620 cigaret. In glej, za to delo se je rabilo 6636 delavskih oseb. S pomočjo novega stroja so izdelali 2.136.976.720 cigaret več nego jih je izdelalo 1900. leta — 8401 oseba.« (Str. 13.) »Tehniški napredek je na ta način stvaritelj takozvane

industrijske rezervne armade, to je, množi število tistih, ki ne najdejo dela, ki so produktivno odveč.« (Str. 14.)

Pisatelj razlaga dalje organizacijo kapitala v delniških družbah, kartelih in trustih. »Petrolejski trust, ki mu načeluje Rockefeller..., ima svoje železnice in svoje ladje; ima svoje petrolejske vozove in svoje rafinerije. Sam izdeluje, kar rabi, na primer sode, vrče, sesalke itd., ter izdeluje tudi vse postranske produkte. Od petrolejskega vrelca pa do svetilke — ena sama roka, en sam podjetnik.« (Str. 25.) Poseben odstavek opisuje pomen bank.

Zelo resnično je opisan vpliv gospodarskega življenja na narodnostne boje. »Gospodarsko odvisni delavci, kmeti, uradniki se ne morejo trajno upirati kulturnemu in političnemu vplivu svojega soseda, ki je gmotno jačji.« (Str. 31.) Besede ilustrira zgled s Kočevskega, kjer so »Slovenci sami zahtevali nemške šole, da bi otroci ne bili takšni zaničevani reveži kot so bili njihovi starši«.

In naši delavci na tujem — ali se naj tudi ob časih naše samostojnosti tujina diči z deli njihovih rok? »Ustvarimo doma pogoje za njih gmotno življenje — to je naš veliki narodni problem! In videli bomo, kako resničen je pregovor o ptiču, ki se vrača v gnezdo.«

Kako naj jim damo doma kruha? Razvijmo lastno industrijo, izrabimo intenzivneje našo zemljo za poljedelstvo. »Prirodno pravo nam dovoljuje, da na svoji zemlji razlastimo vse podzemne vrednote in vse vodne sile; prirodno pravo nas opravičuje, da izvršimo že deloma izvedeno kmetško odvezo do konca.« (Str. 35.) Da se odkupijo veleposestva, fidejkomisi, ogromni gozdovi, zahtevajo n. pr. tudi Nemci na svojih »ljudskih taborih« (n. pr. v Fürstenfeldu dne 29. septembra 1918). V bistvu bi stvar ne bila nič drugega kot zemljiška odveza kmetov l. 1781., oziroma l. 1848. Dostavimo naj samo to, da naj tvorijo tu izjemo posestva, ki služijo obče koristnim namenom.

Posebno me je zanimal odstavek o našem šolstvu. To naj preberejo vsi učitelji na ljudskih in srednjih šolah, in vsi, ki imajo pri šolstvu kaj besede. »Ljudska šola bi morala biti resnično ljudsko vzgojevališče. V tem pogledu pa je naša ljudska šola kulturno in pedagoško visoko pasivna.« »Naš sedanji ljudskošolski učitelj je narodna in kulturna sramota.« Ta stavek pač velja samo s precejšnjo omejitvijo, ker tudi tukaj je »notranji imperativ posameznikov izvršil pri nas velika kulturna dela,« kljub slabi, sramotni plači, kljub izkoriščanju po strankah. Pisatelj nam razvije obširneje sliko duševnega razvoja učiteljevega, ki je prišel mlad deček na učiteljsko, kjer so ga »vzgajali« štiri leta; žalosten je človek, ko jo premišljuje. In vendar, če vzamem v

roko že samo »Slovenskega Učitelja« (žalibog nisem zasledoval drugih strokovnih listov učiteljstva), moram reči: V tem stanu je veliko kulturnih delavcev, veliko idealnih učiteljev. Sicer pa to gospodu pisatelju gotovo ni neznano. On gleda na široko maso in se zaveda, da izjeme, ki jih ustvarja idealizem posameznikov, ne opravičujejo sistema. Tu je zapisal gospod pisatelj nekaj stavkov, tako resničnih, nam tako iz duše vzetih, da jih ponatisnemo dobesedno:

»In vendar spadajo v ta stan najboljše moči... Največji pisatelji so pisali za ljudstvo in otroke...

Sedanje ljudsko šolstvo ima dve temeljni napaki. Prvič: ljudski učitelj bi moral imeti večje duševne zaklade, ki bi mu jih dala temeljitejša in svobodnejša vzgoja. Samo duševno zelo močen kulturni delavec dosega resnično velike uspehe pri otroški in ljudski vzgoji. Drugič: ljudski učitelj bi moral biti gmotno in politično povsem neodvisen.«

Tudi sledeči trditvi ne moremo odrekati, da vsebuje mnogo resnice: »Sploh tiči posebnost našega šolstva (ne samo ljudskega. Op. poroč.) v tem, da je tuje domačim potrebam in razmeram, da suverensko prezira eksistenčne pogoje sodobnega življenja. Zato so mladi ljudje, ko zapuste šole, tujci v svetu.« V Jugoslaviji bomo morali najprej revidirati naše šolske zakone, to je gotovo. Kolikokrat se je že izrazila pri naših izobraževalnih in političnih zborovanjih misel, da je treba n. pr. po deželi uvesti obvezne kmetijsko-gospodarske nadaljevalne šole za fante in gospodinjke tečaje za dekleta. Pod Krekovim vplivom je dežela na tem polju mnogo storila. Čez noč seveda stvar ne bo šla, ker nimamo za to usposobljenega učiteljstva. A naša zahteva ima dva mogočna zaveznika, ki jo podpirata in ki ji bosta baš sedaj laže pripomogla k zmagi kot kdaj poprej ali pozneje: pomanjkanje živila, ki je silno dvignilo pri meščanih zanimanje za kmetijstvo in pravilno cenjenje kmetijskega dela, in demokratizem, ki bo s svojim dihom vplival na nas vse, da bo pojemale tista zavest »gospoščine« pri duševnih delavcih; ta zavest je tudi deloma ovirala učiteljski stan, pečati se s kmetovanjem. Morebiti nas bo nova doba tudi odtrgala od tistega malenkostnega politiziranja, ki je bilo neplodno, nas oprostila prevelikega posedanja po gostilnah — v naših žepih bo še precej časa prepil! — in podnetila v nas željo po plodonosnem, solidnem delu.

V knjigi je nekaj nejasnih izrazov, ki o njih ne vemo sicer, kako jih je pisatelj mislil, o katerih smo pa precej sigurni, kako jih bo večina bralcev tolmačila. Odstavek, v katerem govori pisatelj o potrebi večje izobrazbe in gmotne neodvisnosti učiteljeve, zaključuje s stavkom, da bi »tako ljudsko šolstvo sezidalo kulturni jez, ob katerem bi onemogli vsi navali reakcije in nazadnjaštva.« (Str. 40.) Knjiga je pisana v lepem, leposlovno izpoljenem slogu, nazorna dostikrat že v posameznih naslovih; posamezni stavki — zlasti pogosto na koncu odstavkov — so kot izklesani. Tako n. pr. konča pisatelj odstavek: »Veliki narodi bogaté, mi pa ubožamo« s stavkoma: »Gospodarsko je slovensko ljudstvo nazadovalo, idejno pa je le nezadostno napredovalo. Konservativnost je čuvala nad njim, pobožnim in pohlevnim hlapcem.« (Str. 10.) (Podčrtal v obeh slučajih poročevalec.) Reakcija, nazadnjaštvo, konservativnost — vsakdo ve, v

kakem pomenu so nas navadili časopisi, jih rabiti. Precej isto pomenijo kakor klerikalizem, ta pa zopet precej isto kakor katolicizem. V katerem pomenu jih rabi g. pisatelj? Če jih ne rabi v tem pomenu, bi se bilo skoro treba jasneje izraziti, ker »pobožni in pohlevni hlapec« govori za — dosedanje splošno razlago. V knjiški programatičnega značaja o naših življenjskih vprašanjih v novi državi moramo pač zahtevati nedvoumno jasnost. Naj nam bo dovoljeno, ponoviti staro resnico, da katolicizem kot svetovno naziranje nima niti z reakcijo, niti s konservativnostjo ničesar opraviti. Tu bo pač potrebno, da katoličani sami to dvojno vedno ločijo v besedi in dejanju, pa tudi zahtevajo, da se ta pojma drugod ne istovetita. Nam je čisto prav in hvaležni smo, če se napada nazadnjaštvo, ne more nam biti vseeno samo, če trpi pod tem verstvo. Boj med naprednim in konservativnim elementom obstoja v vsaki struji in tudi med katoličani; ta boj v pravih mejah in med dobromiselnimi ljudmi je tisti naravni, zdravi proces, ki zasužura soliden napredek, ker pokaže v vsestranski razsvetljavi vrednost starega in prednosti novega. Ker pod imenom napredka se prodaja včasih tudi tako blago, ki tega imena ne zasluži. Z mamljivimi etiketami ne operirajo samo trgovci. Kar se tiče konservativnosti kmetove, pa moramo reči, ne da bi se bali očitka pretiravanja, da kmetova konservativnost ni v nikaki zvezi z njegovo vernostjo. Pisatelj je opisal kmetovo življenje tako lepo, da je iz tega opisa razvidno ne samo, da je opazoval z ljubeznijo boje kmetove, ampak tudi to, da je vir konservativnosti v kmetovi preobloženosti z delom in v slabem gmotnem položaju pred vojno. »Tudi pri poljedelskem delu,« pravi pisatelj, »in v domači industriji se podaljšuje delovni čas do skrajne meje v škodo zdravja, morale in uspešnega šolskega pouka. (Podčrtal poročevalec.) Žena in otroci hodijo pozno spat in vstajajo še pred dnem, da morejo izvršiti potrebno delo prihodnjega dne. V utrujenem telesu pa duša ni vzbujena, um ni čvrst in dovolj gibčen. Narava in njene krasote jih malo zanimajo, za premišljevanje o svoji usodi nimajo časa. Njih duh kloni vsled prevelikih telesnih naporov. (Podčrtal poroč.) Nedeljski počitek in nedeljska služba božja je njih edino razvedrilo.« (Str. 12.) Kako resnične so te besede! Za izobrazbo je premalo časa, premalo priložnosti; da bi vse nedelje porabil za študiranje, tudi od kmeta ne bomo pričakovali. Vsakdo je včasih rad vesel in brez skrbi, kmet tudi. Velikokrat stori človek sebi večjo uslugo in opravlja potrebnejše delo, če počiva in se razvedruje kot če dela. Ne morem si pa kaj, da bi tu ne navedel misli, ki jih je izrazil generalni ravnatelj Kmetijske družbe g. G. Pirc pri zborovanju Kmetijskega odseka S. K. S. Z. v Ljubljani dne 9. septembra 1918: Ni resnica, da je naš kmet nasproten napredku. Poglejmo samo to, kako silno je napredoval v zadnjih desetletjih glede živinoreje, rabe umetnih gnojil, sadjarstva i. t. d. Da je pa njegova izobrazba še vedno zelo pomanjkljiva, je kriva šola, ki mu ne da tega, kar bi moderna šola na kmetih morala dati: pouk v kmetijstvu in gospodinjstvu. Osnovnih pojmov, zlasti iz kemije, s katerimi operira veda o umnem kmetovanju, kmetu manjka. Gotovo je pa tudi, da živi med mnogimi kmeti nekak načelen konservativizem, ki ima po mojem mnenju svoj vir v preveliki ljubezni do denarja,

zvezani s pomanjkljivo izobrazbo, ki bi kmeta naučila, da bo denarja imel še več, če ga za enkrat pametno investira. A eno sem videl: Ko je prišlo med ljudi več denarja v sedanji vojni, so kmetje nakupili veliko poljedelskih strojev. Pravil sem jim, naj nakupijo sedaj stroje in si nabavijo štedilnike. Koder sem našel odpor, češ, »to so stare navade«, da se kuha v peči, sem videl povsodi, da njegova konservativnost ni v nikaki zvezi z vero.

Odkrito rečeno: Ne morem spraviti v zvezo stavkov na str. 12 s stavkom o pobožnem hlapcu.

Dostavimo naj k vsemu še to-le: K problemom malega naroda spada tudi problem, kako poskrbeti za to, da narod ne izgubi nikdar zveze z — Bogom. Kakor trdi pisatelj po pravici, da v šoli zadostijo svoji nalogi komaj najboljše moči, tako moramo tudi želeči, da se žrtvujejo duhovniškemu poklicu v obilni meri najboljši. Da se zastonj trudijo zidarji, če Bog ne zida hiše, za nas ni fraza.

Opozorim naj še na pomen varčnosti za ljudsko blagostanje, varčnosti zlasti glede alkohola, ki nam uniči milijone premoženja, toliko zdravja in miru po naših hišah. Pisatelj problemov malega naroda tudi ni nameraval obravnavati izčrpno; omejil se je v prvi vrsti na probleme gospodarskega napredka. Izogibal se je stvari, glede katerih ni mogel računati na soglasje bralcev. Tudi za tako delo smo mu iz srca hvaležni. Želimo mu veliko bralcev, ki jim bo priporočal delo tudi mojstrski slog in metodična razdelitev v 23 odstavkov na 44 straneh. Z največjim uspehom bi se knjižica rabila kot podlaga za vodstvo kakega kurza ali za skupno študiranje gospodarskih, socialnih in kulturnih vprašanj. Pri nas je podlaga zato dana baš po neumornem, veleobsežnem delu Krekovem na teh poljih.

I. Dolenec.

Luč. Almanak hrvatsko-slovenskog katoličkog narodnog daštva. 1918. Uredili Jože Stabej i Josip Stipančič. Cijena K 6—, za đake K 3—.

Ko se je vnela svetovna vojna, je Zora, glasilo slovenskega katoliškega dijaštva, prenehala. Vzrokov je bilo več. Ali bi se bili dali odstraniti, je drugo vprašanje. Tudi želja, izdajati Zoro kot posamezne vojne številke, kakor so storili Hrvatje z Lučjo, ni prišla do uresničenja. Vendar bi se bilo to moralo zgoditi: naše dijaštvo ni moglo do besede, javnost pa ni mogla izvedeti, kaj in kako misli njeno dijaštvo v tem času: ali se je kaj izpremenilo, na dobro ali na slabo, ali se je tudi njega polastila furija strasti in sovraštva in majhnosti ali se je predalo malodušju in pesimizmu? ali pa se je dvignilo v misli na novo človečanstvo, v misli na svobodo in vstajenje?

Ker Zore le ni bilo, se je slovensko katoliško dijaštvo združilo s hrvatskim in izdalo skupen almanah Luč.

Že prvi listi v almanahu nam povedo, kam hoče naše dijaštvo: prvi list prinaša sliko Krekovo, v čigar obzorju kroži sedaj vsa naša javnost, tretji list prinaša Krekov slavn testament: »Vi vsi, ki ste seme enega naroda...!« S Krekovo sliko pred seboj, z njegovo oporo v srcu je stopilo naše katoliško dijaštvo na dan in izpregovorilo: Hočemo! »Zakaj v naši mladeži ni bilo nikoli krepkejšie sile, ko je zdaj odpor njih molčeče bolesti. Tisoči zaklenjenih src se grejejo ob misli na

dan in na vstajenje narodovo.« (Str. 5). Že v tisti besedi — fantje — s katero so se podpisali pod posvetilo Kreku, leži vsa volja in veselje in pogum. In ves almanah je prepleten s spomini nanj, z ljubeznijo, katere jih je vezala in jih še veže s tem velikim možem. Dolenčev članek nam pripoveduje zasebne anekdote iz Krekovega življenja, katere nas vnamejo zanj bolj, nego govor, poln fraznega in blestečega navdušenja. Isti Dolenčev članek »Dr. Krek in naše izobrazbenstvo« (str. 9) pa nam je posvetil še v neki drug kotichek, ki je pri nas še precej teman in nepreiskan; zato so stavki, ki govore o njem, tembolj vredni, da jih prebereš in premisliš: to je kotichek, v katerem se skriva veliko vprašanje o razmerju med svetnimi katoliškimi izobraženci in duhovniki. — Sedemnajstotica člankov znanstvene ali programne vsebine, ki jih prinaša Luč, govori skoro o vseh stvareh, ki morejo zanimati naše dijaštvo v sedanjem času: o dr. Kreku, o našem kulturnem življenju po vojski, o umetnosti (Stabejev članek »Za ali proti«, o nagoti v umetnosti, je za informacijo našem dijaštvu prav dober, kajti o tej stvari nimamo napisanega še skoraj nič, dasi bi bilo silno potrebno), o dijaški organizaciji, o narodni umetnosti, i. t. d. Za zgodovino naše stenografije, kakor kulture sploh, je važen spis o profesorju Bezenšku in jugoslovanski stenografiji. Informativno za nas je, kar je napisal Josip Andrić o hrvatski katoliški književnosti (str. 157). Andrić opisuje literarnohistorično ozadje in razvoj mladega katoliškega literarnega preporeda na Hrvatskem. Pregled ima to napako, da govori o pisateljih, pesnikih in kritikih mladega hrvatskega katoliškega literarnega preporeda kakor o čisto zrelih umetnikih, ki pa so pravzaprav šele začetniki in jih je prav malo, pri katerih bi mogli označiti že pravo umetniško izrazitost. Tudi Grgec je preveč slavljen, kajti v njegovih kritikah je veliko stare rigoroznosti in klerikalno- (v tistem slabem pomenu te besede) strankarske barve; to se tudi splošno opazuje pri kritikah in člankih o umetnosti v mladi hrvatski katoliški literaturi. In preko tega smo prišli Slovenci z Dom in Svetom že daleč.

Leposlovni del se mora presojati s stališča Luči: Luč je dijaški almanah. Poleg pisateljev in pesnikov, ki imajo že znano ime, je vrsta takih, ki začenjajo, ki bi radi začeli in radi kaj napisali. Glavno besedo v leposlovnem delu imajo Hrvatje in zdi se mi, da so za almanah premalo izbirali. Almanah Luč ni mesečnik Luč, na to bi se moralo bolj paziti. Dobro so pesmi Izidorja Poljaka; neokusen, kolikor more biti, je Vida Blazinčiča »Petar Neznani«. In tako sem in tja. Izmed Slovencev sta z leposlovno prozo zastopana le dva: Narte Velikonja in Jože Plot. Stabejevi »Zabrisani listi« so le odlomki, ki hočejo izraziti težo in žalost časa in borjenje duha do izraza in veličine. Velikonja nam je z »Belo vrtnico« podal lep duševni dialog, opisal kos znanega življenja na čisto nov način. Njegov slog, znan že iz Dom in Sveta, je drzen in njegova največja moč je ravno v dialogu. »Gospod in gospa« je ena izmed tistih Plotovih majhnih črtic, ki jih stresa v Dom in Svet, ki nam rišejo čisto navadno, majhno življenje in pri katerih se zamislimo ali pa zasmejemo. Vendar se mi zdi »Malenkost« boljša nego »Gospod in gospa«. Pesmi ima Plot tri; V. Biten-Radoš eno, ki pa niso nič posebnega. Velikonja je podal Hrvatom lepo analizo